

## TASAVVUF ÜZERİNE YAPILAN TEZLER - XV

Haz.: Ar. Gör. Ali TENİK \*

**Ömer YILMAZ, *İbrahim Kûrânî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mustafa AŞKAR, Ankara Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, XIII+387s..***

Doç. Dr. Mustafa AŞKAR danışmanlığında Ömer YILMAZ tarafından hazırlanan Doktora tezi, İbrahim Kûrânî (ö.1025/1615-1101/1690)'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî anlayışı üzerinedir. XIII+ 387 sayfadan oluşan tezde, Kûrânî'nin kendi te'lif ettiği el yazma eserleri başta olmak üzere Müslüman alimler ve Oryantalistler tarafından kâleme alınmış 340 kitap ve 100 makaleyle beraber toplam 440 kaynağa müracaat edilmiştir.

İbrahim Kûrânî, XVII. asırda Osmanlı toprakları içinde doğmuş, hayatının büyük bir kısmını Hicaz bölgesinde geçirmiş etkili bir mutasavvıftır. İbn Arabî takipçisi ve İbn Teymiyye anlayışına da yatkın birisi olan Kûrânî, Kuzey Irak'ta doğmuş, tahsilini Bağdat, Şam ve Mısır'da tamamlayarak Medîne'ye yerleşmiştir. Kürt asıllı İbrahim Kûrânî iyi derecede Türkçe ve Farsça bilmektedir. Mutasavvıf kimliği yanında hadis, kelam, fıkıh ve tefsir konularında yaklaşık seksen eser kâleme almış, kelam ile tasavvufu mezc etmeyi başarmış, felsefî konulara da hakim birisidir.

İbrahim Kûrânî, tesirleri ve vahdet-i vücûd hakkında getirdiği Sünnî yorumlarıyla Hint ve Güneydoğu Asya İslâm memleketlerinde halen tanınan ve bu mıntıkada müessir bir müslüman mütefekkindir. Uzlaşmacı, ilmî taassuptan uzak, aklî ve naklî ilimleri beraberce önemseyip bunları ustalıkla eserlerine yansıtan bir yapıya sahiptir.

Tez, bir "giriş" ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kûrânî'nin yaşadığı XVII. asır Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu sosyal,

---

\* Ar. Gör. Harran Üniv. İlahiyat Fakültesi

siyasî, iktisadî durum ile, ilmî, edebî, dînî ve fikrî durum tartışılmıştır. Bu kısımda mutasavvıfın icazet aldığı belli başlı tarîkatlardan Nakşbendiyye, Zeyniyye ve Şettâriyye kısaca tanıtılmış ve bu tarîkatlar içindeki silsilesine yer verilmiştir. Yine giriş kısmında yararlanılan kaynakların genel bir değerlendirilmesi yapılmış, müellifin ülkemiz içinde bulunan el yazma eserleri başta olmak üzere Mekke-Medîne, Princeton Üniversite Kütüphanesinde bulunan eserlerine başvurulmuştur. Gerek kendi gerekse ondan sonra kâleme alınmış terâcim ve tabakât kitapları da değerlendirilen kaynaklar arasında bulunmaktadır.

Birinci bölümün ilk kısmında İbrahim Kûrânî'nin hayatı, yetişme ve hizmet dönemi, tarîkate intisabı, belli başlı hoca ve talebeleri ile ilmî, edebî ve tasavvufî şahsiyetine göz atılmış, özellikle Endonezya'ya tesirleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümün ikinci kısmında ise eserleri detaylı bir şekilde konularına göre tasnif edilerek, onların te'lif nedeni, muhteva ve kütüphanelerde bulunan nüshalarına temas edilmiştir.

İbrahim Kûrânî'nin ağırlıklı bir biçimde tasavvufî görüşlerinin konu edildiği ikinci bölümde ise onun tasavvufî kavramlara yüklediği manalar ele alınmıştır. Bu kavramlar arasında; vahdet-i vücûd, velâyet, Hakikat-i Muhammediyye, akıl, insan, amâ', keşf, ma'rifet, kerâmet, a'yân-ı sâbite, fakr, tecellî, zikr-i celî, şatahât, hulûl, yakîn, ricâlü'l-gayb, ruh, mürîd-mürşîd görülmektedir. Yine kendisinin "garânik" hadisesinin sıhhatine inanması, kesb, irade, kader gibi kelami konularda Mu'tezile'ye yaklaşması nedeniyle Ehl-i Sünnetin bazı alimlerince tenkit edilmesini dikkate alarak bu konular hakkındaki düşünceleri de tez içinde özetlenmiştir. Bu bölümün son taraflarına doğru İbrahim Kûrânî'nin yetişmesine fikren öncülük eden İbn Arabî ve İbn Teymiyye gibi zevat ile kendisinden etkilenen Şah Veliyyullah ed-Dihlevî gibi bazı şahsiyetlere yer verilmiştir. Tezin özeti şu şekildedir:

### 1-XVII. Yüzyıl Anadolu'sunda Dinî ve Tasavvufî Durum

Bu asırda Osmanlı Devleti, bazı tarihçilere göre duraklama, bazılarına göre ise çöküş dönemine girmiştir. Buna rağmen genel olan bu durgunluktan istisna edilebilecek ilim dalları arasında tasavvufun bulunduğunu söylemek mümkündür.

Ancak bu asırda tasavvuf erbabının hiç bozulmadığını iddia etmek mümkün değildir. Örneğin XVII. Yüzyılda sözde tasavvuf merkezli ancak siyasî bir takım amaçlar içeren ayaklanmalar yanında, bir de ilmî ve dînî anlamda bir çekişme gözükmektedir. Tasavvuf erbabına düşmanlıkta ileri giden ve kendile-

rine “Kadıızâdeliler Hareketi” adı verilen bir vaizler zümresiyle karşılaşılmaktadır. Bu girişim Osmanlı fikir tarihinde uzunca bir zaman sürecektir ve bir çok insanı meşgul edecek tartışmalara yol açmıştır. Bu asırda Anadolu’daki gibi olmasa da Hicaz’da da dini ve tasavvufî merkezli bir çekişme mevcuttur. Buna göre İmâm-ı Rabbânî tarafından söylendiği farz edilen “*Ka’benin hakikati Hakikat-i Muhammediyye’den üstündür*” fikri etrafında şiddetli tartışmalar meydana gelmekte ve burada koyu bir İmâm-ı Rabbânî aleyhtarlığı başgöstermektedir. Hatta bu durum öyle bir hal alır ki, devlet yetkilileri de işin içine girerek, ulemaya fetva hazırlatılıp onun tekfirine karar verilir.

Medîne merkezli bu durumun aksine Mısır’da mutasavvıflar daha iyi bir konumdadır. Anadolu’da medrese-tekke ya da ulema-meşâyih ilişkileri gergin bir seyir izlerken, Mısır’da Kûrânî’nin şeyhi olan Kuşâşî’nin de intisap ettiği Şinnâvî tarikatına, Ezher ulemasından belli başlı on iki müderris katılarak bu tarıktan icazet almıştır. Bu alimler tarikatın zikir halkasına da fiilen katılmak suretiyle şeyhine büyük hürmet göstermişlerdir. Zira bu asırda Ezher ulemasının tasavvufa olan meyilleri nispetinde halktan itibar gördükleri vurgulanmaktadır.

## 2-İbrahim Kûrânî’nin Hayatı

### A-İbrahim Kûrânî’nin Tasavvufa Kadar Olan Hayatı

#### 1-Doğum Yeri, Soyu ve Ailesi

İbrahim b. Hasan el-Kûrânî eş-Şehrezûrî, Kuzey Irak toprakları içinde bulunan Şehrezûr eyaletine bağlı Kûrân’da (Gürân) doğmuştur. Bu bölge Kanuni Sultan Süleyman’ın Irakeyn Seferi (1535) esnasında Osmanlı idaresine alınmıştır. Her ne kadar “Kûrân”, coğrafi anlamda bir yerleşim birimi olarak anılsa da, bu adın etnik bir yapı, bir kavmin genel ismi şeklinde takdim edildiği de görülmektedir.

Kûrânî’nin annesi, babası, eşi ve ilk evliliği hakkında kendi eserlerinde yeterli bir bilgiye rastlanılmamıştır. Ancak Medîne alimlerinin şeceresini çıkaran Abdurrahman el-Ensârî, müellifin çocuklarını tanıtırken ilk çocuğu Ebü’l-Hasan’ın annesinin ismini Âminetü’l-Kâfi olarak vermektedir. Buna göre adı geçen hanım müellifin kendi beldesinden olan ilk eşi, diğer iki erkek çocuğunun annesi ise şeyhinin kızı Vehbe olmalıdır. Kûrânî’nin ilk tahsilini babası Hasan ve amcası Molla Hüseyin’den alması, bu ailenin ilimle meşgul olduklarını göstermektedir. Gerek kaynakların ittifakla belirttiği haberler, gerekse müellifin kendisi doğum tarihini 1025/1616 yılı Şevvâl (Ekim 1616) olarak belirtmektedir.

## 2-Kûrânî'nin Bazı Ünvanları

İbrahim Kûrânî için; Şeyhü'l-İslâm, Üstâzü'l- Ulemâ, Huccetu's Sûfiyye, Molla, Aklî ve naklî ilimleri cem'eden, Fakih, Muhaddis, Müçtehid, İmâmü'l- Kebîr gibi vasıfların kullanıldığını görüyoruz. Yine müellife, , adı verilmektedir. Ünvanlar arasında "Livaü'ş-şerâti ve'l-hakîkati", "Medîne'de şerâti Garrâ'nın bayraktarı" gibi nitelendirmeler yanında çağdaş oryantalistlerinden Bruinessen ona, "Medîne'nin Duâyesi" demektedir.

(O adeta ilim dağlarından bir dağ, irfan denizlerinden bir denizdir) ifadesi de ilmüne izafeten söylenmiş bir sözdür. Bu kavramlar arasında "müceddid" ve "reformist" tabirleri de bulunmaktadır.

## B- Tasavvufa İntisabı

İbrahim Kûrânî'nin kendi ifadesine göre tasavvufa intisabı zâhiri ilimleri ikmalden sonra gerçekleşmiştir. Rüyasında aldığı bir işaret onun tarîkate intisap etmesine zemin hazırlamıştır. Ayyâşî, hocası Kûrânî'nin bu hususta kendisine şunları söylediğini nakletmektedir:

"İlim tahsili için Bağdat'a gittim. Burada bütün zâhiri ilimleri ikmal etmeme rağmen nefsin bunlarla ıslah olamayacağını anladım. Nefsin ıslahının ancak bir şeyh aracılığı ile mümkün olabileceğini sezdim. Bu maksatla Abdülkâdir Geylânî'nin türbesine vardım. Burada bir müddet sonra uykuya dalmışım. Baktım ki Geylânî batıya doğru önüme düşmüş bana yol göstermekte ve rehberlik etmektedir. İşte bu işaretten Bağdat'a göre batı olan Şam'a doğru gitmem gerektiğini anladım."

Abdülkadir Geylânî türbesinde gördüğü bu rüya üzerine derhal yola koyulan İbrahim Kûrânî Şam'a ulaşır. Şehre girer girmez doğruca burada medfun bulunan Muhyiddin İbnü'l- Arabî'nin mezarını ziyaret eder. Daha sonra İbn Arabî'nin burada bulunan eserlerini okumaya başlamıştır.

Şam'da belli bir zaman geçtikten sonra Kuşâşî'den kendisini Medîne'ye davet eden mektup üzerine bu bölgeye hareket eden Kûrânî, önce hac görevini yapmış daha sonra Medîne'ye ulaşmıştır. Hz. Peygamberin kabrini ziyaret ettikten sonra şeyhin dergahına gitmiştir. Şeyh tarafından Sultan Ribatı adı verilen bir dergahta yetmiş gün halvete sokulan İbrahim Kûrânî, bu aşamayı geçtikten sonra Kuşâşî tarafından 1658 yılında kendisine *şemle* adı verilen siyah bir hırka, 1659 yılında ise şeyhin amcaoğlu Ebü'l-Feth tarafından beyaz bir hırka ile tarîkate kabulünü gerçekleştirmiştir.

## 1-Safiyyüddin Kuşâşî ile Münasebeti

İbrahim Kûrânî şeyhi Kuşâşî ile olan ilişkisini şu sözleriyle açıklamaktadır:

“İbnü'l- Arabî'nin eserlerinde anlaşılması çok zor kavramlarla karşılaştım. Bunların daha iyi kavranabilmesi için tanımadığım birisi bana Medîne'de Kuşâşî adında bir zat tarafından kâleme alınmış “Dav'ul- hâle fî'z- zikr huve ve'l- celâle” adındaki eserini verdi. İşte bundan sonra bu şahsa karşı kalbimde bir muhabbet doğdu. Hem artık bu gibi ulemaya karşı su-i zanda bulunmaktan dolayı nefsimi de kınadım.” Burada bir akşamla yatsı arası çeyrek saat kadar istiğraka daldım diyen müellif, Kuşâşî'nin ruhâniyetinden istimdatta bulunduğunu nakletmektedir.

Bu arada Şam'daki tahsiline devam eden İbrahim Kûrânî, dört yıl kadar ikamet ettiği bu kentte iken, bir gün Şeyh Kuşâşî'nin kendisini Medîne'ye davet eden mektubuna istinaden Hicaz bölgesine gider. Tarîkata intisap ettikten kısa bir müddet sonra seyr ü sülûkte mesafe kat'eden İbrahim Kûrânî, diğer müritler arasından seçilmeyi başarmıştır. Kuşâşî gözde müridi İbrahime önce kızını vererek kendine damat edinmiş, vefatına az bir zaman kala da halifeliliğine geçirmiştir.

Nakşî tarikat hayatında şeyhi Kuşâşî'den çokça bahseden Kûrânî, bir çok ilmi ondan öğrendiğini, kendisinde çok şeyler müşahede ettiğini ve ondan izinsiz hayatında hiç bir şey yapmadığını söyler. Medîne'de şeyhinin adına ve onun ölümünden sonra bir zaviye kurarak böylece ona minnettarlığını ve bağlılığını izhar etmiştir.

## 2-Medîne'ye Gidişi ve Oradaki Hizmetleri

İbrahim Kûrânî'nin yetişme dönemi diye tavsif ettiğimiz en önemli bölüm hiç şüphesiz onun Medîne'deki hayatıdır. Diğer şehirlere hangi tarihte ve nasıl gittiğini kendi eserlerinde en ince ayrıntılarıyla anlatan Kûrânî, nedense Medîne'ye ne zaman geldiğini tam olarak belirtmez. Ensârî, şeyhin Medîne'ye 1063/1652 yılı başında geldiği belirtmektedir.

Bilindiği gibi müellifimizin Medîne'ye gelişinin ilim tahsili yanında diğer maksadı da orada ikamet eden Kuşâşî'den tarîkata alınmasını talep etmektir. Şeyh Safiyyüddin Kuşâşî İbrahim Kûrânî'yi tarîkatına intisap ettirdikten sonra ona olan güveninin bir tezâhürü olarak Mescid-i Nebevî'de bulunan vakıf kitaplarını da kendisine emanet etmiştir. Bununla beraber yine ona, Şettâriyye tarikatının Medîne'de ilk defa tanınmasına vesile olan Şeyh Sibgatullah ve iki talebesi Şinnâvî ile Esad Belhî'nin manevî mirasına sahip çıkmasını emretmiştir.

Kûrânî'nin Medîne'deki yaşantısı oldukça verimli bir seyir izlemiştir. Bir çok kişi uzak diyarlardan Mekke ve Medîne'ye gelerek onun ders halkasına

katılmışlardır. Bir taraftan öğrenci yetiştiren müellifimiz diğer taraftan tüm kitaplarını burada te'lif etmiştir.

### 3-Endonezya Adalarına Tesiri

İbrahim Kûrânî'nin Endonezya'daki tesirleri oradan Medîne'ye gelerek kendisinden ders alan Abdür-rauf es-Sinkilî ve Yusuf Makassarî kanalıyla olmuştur. Bu şahıslar ülkelerine dönüp şettârî tarîkatı sayesinde özellikle vahdet-i vücûdun panteizm şeklinde yorumlanmasına karşı çıkarak sünnî bir anlayışın mümessilleri olmuşlardır.

İbrahim Kûrânî'nin Endonezya adalarına yönelik hizmetlerinde öne çıkan üç yerleşim birimi vardır. Bunlardan biri Osmanlı tarafından da diplomatik ilişki kurulan Açe'dir. Şeyh Kûrânî'nin Açe ve etrafına tesirde en önemli yardımcı talebe ve müridi es-Sinkilî'dir.

Bir diğer yerleşim birimi Cava adasıdır. Müellifimizin eserlerinden bazılarının yazılış nedeni de burada cereyan eden akımlara cevap niteliği taşımakta ve oradaki insanları Kitap ve sünnet'e uygun davranmaya davet etmektedir.

Mutasavvıfımızın tesirinin hissedildiği bir diğer önemli yerleşim bölgesi Selebes adalarıdır. Selebes adası Endonezya'nın beş büyük adasından biridir. Bu bölgenin İslamlaşma sürecinde davetçilerin önemli rol oynadığı belirtilmekte, Makassar bölgesinde yetişen İbrahim Kûrânî'nin öğrencisi Yusuf Makassarî'nin önemine işaret edilmektedir.

### C-Eserleri

İbrahim Kûrânî'nin yazdığı eserlere göz atıldığında onun her sahada ehil ve zengin bir ilmî birikime sahip olduğu anlaşılmaktadır. Onun tasavvuf, kelam, tefsir, hadis, sarf/nahev sahasında seksen kadar eseri bulunmaktadır. Tasavvuf ve kelam hakkında yazdığı eserlerin toplamı elliye yakındır.

Bu eserlerin çoğunu ülkemiz Süleymaniye ve Beyazıt kütüphanelerinde görmek mümkündür. Medîne Melik Abdülaziz Kütüphane kataloğunda tasavvufa ait telifatının adları bulunmasına rağmen raflarında bunlara yer verilmediği, buna mukabil gerek bu kütüphane gerekse Mescid-i Nebevî kütüphanesinde hadisle ilgili kitapları görülmektedir. Müellifin bunca eserine rağmen sadece *el-Emem* adlı hadis mecmuası Haydarâbat'ta basılmıştır. Yine garanik hadisesini inceleyen *el-Lum'a* adlı risalesi A. Guillaume tarafından edisyon kritik yapılarak İngilizce bir makale eşliğinde okuyucu hizmetine sunulmuştur. Müellif bütün eserlerini Medîne'de yazmıştır. Bütün eserlerinin dili Arapça olup, bunlardan bazıları 1, 2, 3, 5, çoğu ise oldukça hacimli varaklardan oluş-

maktadır.

#### D-Vefatı

İbrahim Kûrânî Şehrezur'da başlayıp Medîne'de son bulan yetmiş altı yıllık verimli bir yaşamdan sonra vefat etmiştir. Müellifin ölüm tarihi hakkında kaynaklar çoğunlukla, hicrî 28 Rebiyülâhır 1101, milâdî 10.3.1690'ü zikretmektedir. Kûrânî, Medîne'de Mescid-i Nebevî yakınlarında bulunan evinde Çarşamba ikindiden sonra vefat etmiş ve naaşı akşamı müteakip Cennetü'l-Bakî mezarlığına defnedilmiştir.

#### 3-İbrahim Kûrânî'nin Yetiştirdiği Talebeler

İbrahim Kûrânî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar onun ilmî seviyesini anlatırken gerek Hint gerekse şark ve garptan çok sayıda öğrencilerinin bulunduğu temas etmektedir. Çok sayıda öğrencileri arasından ilmi ile temeyyüz edip yaşadığı asra damgasını vuranlardan Muhammed Berzencî, Ebû Tahir Kûrânî, İlyas Kûrânî, Abdurraûf es-Sinkilî, Yusuf Makassarî, Ebû Salim Ayyâşî, Mustafa Fethullah Hamevî, Ahmet Nahlî, Muhammed Ken'ânî ve Abdurrahman el-Fâsî gibi şahsiyetleri saymak mümkündür.

#### 4-İbrahim Kûrânî'nin Tasavvufi Görüşleri

##### A-Vahdet-i Vücûd

Bilindiği gibi vahdet-i vücûd; İslâm düşünce yapısında, Allah'ı zâtı itibariyle aşkın, isim ve sıfatları yönüyle içkin kabul eden; Allah'tan başka hiçbir varlığı hakîki varlık olarak görmeyen, bütün bunları Mutlak Vücûd'un isim ve sıfatlarının tecellî ve tezahürü addeden, hakîki varlığa nazaran izâfî varlık olarak gördüğü bu şeyleri keşf ve tecrübe yoluyla ortaya koyan tasavvufî bir görüştür. İbrahim Kûrânî'nin önemi, vahdet-i vücûda getirdiği yeni bakış açısından ziyade, vahdet-i vücûd aleyhtarlığının had safhada olduğu bir zamanda onu haretle savunmasında yatmaktadır. Bu yüzden olsa gerek müsteşriklerden bazıları Kûrânî'yi tanıtırken, "vahdet-i vücûdun yılmaz savunucusu" anlamına gelecek cümleler kullanmaktadır. Hatta müellifin bu anlayışı, İslâm'ın temeli olan Kelime-i şehâdetle eşdeğer gördüğü ve tek doğru mananın bu olduğuna inandığı nakledilmektedir.

İbrahim Kûrânî vahdet-i vücûd konusu içinde âlemin yaratılışı, Allah-âlem ilişkisi, vahdet-kesret ve varlığın mertebelerini Kur'an ve hadisten de deliller getirmek suretiyle geniş bir şekilde izah etmektedir. O, âlemin yaratılışı için, âlemde bulunan mâsiva "

" âyetinin gereği ola-

rak Hakk'ın tezâhürü anlamında şekillenmekte, zuhûru ise nefes-i rahmân ile meydana gelmektedir der. İbrahim Kûrânî bütün bu oluşların sebebini "sevgi"ye bağlamaktadır. Ona göre, "Ben gizli bir hazine idim; bilinmemi istedim. Halkı bilinmem için yarattım" hadisinde işaret edilen "bilinmek isteme" sırrından sonra, Zât zât'a tecellî edip, isimler zuhûr etti ve böylece âlemin varlığına sebep olan esas sâik işte bu sevgi deprenmesi oldu. Müellif bunu mantiki silsile içinde formüle ederken, "sevgi teneffüste, o da nefeste, nefes ise amâ'da vukû buldu" diyerek âlemin yokluktan varlığa doğru, Yaratıcıdaki muhabbetinde ona doğru karşılıklı harekete geçtiğine inanmaktadır.

Allah-âlem ilişkisine gelince, İbrahim Kûrânî, bu ekolün diğer yorumcuları gibi eşya ve bütün mevcûdatı Allah'ın tecellî mahalli olarak görmekte, bu durumda Hak zâhir, mevcûdat ise mezâhirden ibaret kalmaktadır. Bir başka tabirle kainattaki tüm varlıklar sadece Allah'ın isim ve sıfatlarının yansımından ibarettir. Allah'ın zâtı asla değişmezken tecellîleri daima değişkenlik arz etmektedir. Varlığın mertebelerinde yedili tasnifi esas alan müellif, bunların, la tayyün ve ıtlak, taayyünü evvel, taayyünü sâni, ruhlar âlemi, misâl âlemi, cisimler âlemi, meretebe-i câmia olduğunu belirtmektedir.

Vahdet-kesret ilişkisini kısaca "mezâhirde tekerrür var" diyerek açıklamaya çalışan Kûrânî bunun, hulûl ve ittihâd olarak nitelendirilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bir başka açıdan "Allah 'nûru'l-münbesit' (yayılan nur) olması hasebiyle böylece âlemde tezâhür etmektedir" diyen İbrahim Kûrânî, bu durumda âlemdeki kesreti Allah'ın zatının değil ama "münbesit" sıfatının tezâhürü olarak görmektedir. Müellifimiz bu tür izahları yaparken âyetlerin gramatik yapısından hareket etmektedir. " " derken o, buradaki muzâf olan "nur" un tek, buna mukabil muzâfu'n ileyh olan "yer ve gök" kelimesinin çoğul gelmesini vahdetten kesretin sūdûr etmesi olarak algılamaktadır. Kûrânî yine buna benzer bir yaklaşımı, " " nassının zâtı ve hüviyetinde vahdet-i çağrıştıran Allah'a, âyetin devamı olan " " ile de bu hüviyetindeki vahdetten isimleriyle beraber teaddüd ettiğini gösterir der. İbrahim Kûrânî vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde diğerleri gibi zat ile sıfatları bu anlamda birbirinden ayırmakta, vahdeti zâta, kesreti ise sıfata teşmil etmektedir.

### B-Velâyet-Nübüvvet

Velî sözlükte; yakın, dost, seven, yâr, yardımcı gibi manalara gelmektedir. Velî kelimesi Arapça dil bilgisi kurallarına göre hem fâil hem de mef'ûl olarak kullanılmaktadır. Fâil manasına alınırsa "Allah'a ibadet ve taatını yerine getiren



kişi” , mef’ûl manasına alınırsa “işlerini Allah’ın üzerine aldığı ve nefesine bırakmadığı kimse” demektir. İbrahim Kûrânî’ye göre, velî ve velâyette “kurb” manası daha ağır basmaktadır. Bu ise muvâlât kökünden gelmektedir. Kişi Allah’a olan bu muvâlâtı sayesinde ve sevgisi neticesinde bir takım fiiliyatta bulunacak ve böylece ona velî ve yakın olacaktır.

Bu başlık altında cevap aranmaya çalışılan bir diğer konu “velî - nebî ilmi”dir. İbrahim Kûrânî, velî ve nebî’nin ilimleri ve bunlar arasındaki fark konusunda ise Hakim Tirmîzî’ye iştirak etmekte ve onun, “Nübüvvet söz Allah’tan vahiy olarak ayrılırken beraberinde onu mühürleyen bir ruh mevcuttur. Velâyette ise söz ruh ile değil sekînet ile kalbe intikal etmektedir.” sözüne yer vermektedir. Bir başka tabirle, “Nübüvvet vahiy ve ruh ile muhafaza edilirken, velinin sözü hak ve sekînetle muhafaza edilmektedir. Bu ise bir anlamda veli her ne kadar masum değilse de mahfûz anlamına gelmektedir” der.

İbrahim Kûrânî velîlerin “ilm-i esrâr” veya “ilm-i ilâhî” de denilen bu ilimlerini ehli için ifşâ etmekte bir beis görmemektedir. Zira ona göre velîlerin bu ilmi ifşâ etmeleri sayesinde Hakk’ın hikmeti öğrenilecektir. Keza Kûrânî, müşkil meselelerin de ancak bu yolla anlaşılacağı, akıl ve yalnızca mufassal naklin bu hususlarda yeterli olmadığına inanmaktadır. Anlaşılması zor konuların hallinde müracaat edilecek kaynaklardan birinin, ilahî ilham veya bir başka tabirle “rûhu’l-kuds” olarak da bilinen nebî ve velîlere ait ilim olduğuna atıfta bulunmaktadır. Ancak her konuda istismarın olabileceği gerçeğinden hareket eden müellif, bu konuda da istismarı mümkün görmekte ve selefleri gibi ortaya bazı kriterler koymaktadır.

Tasavvufu istismar ederek ‘velî olanlardan artık şer’î hükümlerin sâkit olacağı’, ya da bu gibi kimselerin “yakîn”e erdiklerini iddia ile ibadetten uzaklaştıkları gerçeğine değinen Kûrânî buna şiddetle karşı çıkarak, bu kimselerin ‘ilm-i kevneyn’ ve âlemin esrârına vakıf bulunsalar bile ibadetlerle mükellef olduklarını söylemektedir.

### C-Hakikat-i Muhammediye

Bazı eserlerde “Nûr-ı Muhammedî” şeklinde geçen “Hakikat-i Muhammediye”, tasavvuf terminolojisinde çok kullanılan bir terktir. Bir başka ifadeyle, bu iki kavramla kastedilen, “Allah’ın ilk defa kendi nurundan Hz. Peygamberin nurunu, daha sonra bu nurdan peyderpey diğer varlıkları yarattığı esası” na dayanan bir teorinin adıdır. İbrahim Kûrânî’ye göre Hakikat-i Muhammediye; “halkın ifadesi olarak, Cenab-ı Hakk’a dünüv (yaklaşma) ve nüzûl’a (iniş) mukabil bir fonksiyon icra etmektedir.”

Müellif bu konudaki fikirlerini, İmam-ı Rabbânî tarafından yazıldığı iddia edilen ve Ka'beyi insandan üstün gören anlayışa cevaben kâleme aldığı eserinde açıklamakta ve o da diğerleri gibi her şeyin aslını "Hakikat-i Muhammediyye" ile ilintilendirmektedir. Allah'ın kâinatı yaratmadan önce kendini düşündüğünü ve bunun da Nûr-ı Muhammedî'nin yaratılmasıyla sonuçlandığını belirtmektedir. Daha sonra Allah bu Nûr-ı Muhammedî'den âyân-ı sâbiteyi, yani müşahhas biçiminde kainatın (âyân-ı hârice) kaynağı haline gelen potansiyel kâinatı yaratmıştır."

Hazreti Adem'in meleklerin secde mahalli olmasında bu ilkedden pay alması arasında bir irtibat kuran Kûrânî, bununla Hz. Peygamberin şahsında insanın önemine de vurgu yapmakta ve üstünlüğün (efdaliyet) hem ilk, hem de en kapsamlı varlıkta mevcut olmasına inanmaktadır.

### D-İnsan

Eserlerinde kendisinden önceki mutasavvıfların insana bakışını dikkate alan İbrahim Kûrânî, bu varlığa atfedilmesi gereken değer üzerinde durmuştur. Bu anlamda sıkça tekrar ettiği *"Allah Ademi kendi suretinde yarattı"* hadisindeki sûret kelimesinin sonunda bulunan *"hû"* zamirinin mercînin Allah olduğunu vurgulamakta, bu ifadeyle insana daha baştan bir yücelik payesi vermektedir. Bu haber etrafında dönmekte olan endişeleri fark eden Kûrânî, bu şekilde anlama ve mana vermenin, Allah'ın tenzihine mani olmadığını da sözlerine ilave etmektedir.

Kûrânî insanın "büyük bir nüsha" olduğunu söyleyerek, âyette geçen "âfâk" ve "enfüs" tabirlerinin hem dış âlemi (maddi âlem) hem de iç âlemi (gönül âlemi) kapsadığını savunmaktadır. Müellif, "Allah'ın göklere, yere ve dağlara teklif edip de emaneti yüklenmelerinden kaçınması" gerçeği yanında insanın bu "emanet"e sahip çıkmasını, onun "Allah'ı bilme kâbiliyeti" ile doğru orantılı görmekte ve bu özellikleri nedeniyle insanın üstünlüğüne inanmaktadır.

İnsana verilen kıymeti bir de Ka'be ile kıyaslayan müellif, Ka'be'nin Allah dostlarının tavafi ile bereketlendiğini ve onun kıymetinin bir anlamda insanın kıymetinden kaynaklandığını belirtmektedir. Kûrânî, kimi ehl-i keşfin sözlerinden hareketle Âdem (a.s)'in Ka'be'de metfun bulunduğunu ve bu yüzden Ka'benin secdegâh olabilme hüviyetini elde ettiğini söylemektedir.

### E-'Amâ

İbn Arabî düşünce sisteminin anahtar kavramlardan biri de 'amâ' dır. Amâ,

sözlükte örtü, bulut ve toz anlamına gelmektedir. İbrahim Kûrânî bu manalara beyaz bulut, yüksek bulut ve ince yağmuru eklemektedir. O halde Kûrânî'ye göre beyaz bulut anlamına da gelen "amâ", bu haliyle Hak ile halk arasında hissî ve manevî feyze vasıta olan bir berzah olmaktadır. Çünkü ona göre bulut da yer ile gök arasında berzah görevini icra etmektedir.

"Hayâlü'l- Mutlak"ın hakîkati olan âmâ nedir? diye soru soran ve yine kendisi cevaplayan müellif bu konuda şunları söylemektedir: "*Âlemde bulunan mâsivâ (Allah'tan gayrı olan herşey), nefes-i rahmân dediğimiz bu 'amâ'dan doğmuştur. Ancak bunun hakîki bir varlığı yoktur.*" 'Amâ', hüve'l- hakku'l- mahlûk (Allah hariç bütün varlıkların kendisiyle yaratılmış oldukları Hak) tır diyen İbrahim Kûrânî, buna "feyzü'l-akdes" adını da vermektedir.

'Amâ' nun nefes-i rahmân ve dolayısıyla (el-Hak el- mahlûk bih) olduğunu İbni Sina'nın da kabul ettiğini belirten İbrahim Kûrânî böylece İbn Arabî'nin 'amâ için kullandığı "ulûhiyetin sonu me'lûhun başlangıcı" açıklamasına benzer bir ifade ile amâ için "bâtında evvel, ama zâhirde âhir oldu" tabirini kullanmaktadır.

### F-Ma'rifet

Ma'rifet; bilgi, sezgi, iç tecrübe, idrâk etme, kavrama, vâkıf olma, âşina olmak gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvuf literatüründe ise ma'rifet; "sûfîlerin ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadararak iç tecrübe ve vâsıtasız olarak elde ettikleri bilgi"nin adıdır. Bu tür bilginin kendisine "ma'rifetullah", bunu elde edene ise "ârif-i billâh" adı verilir.

Ârif kavramına temas ederken "niyet-amel" ilişkisine değinen Şeyh İbrahim Kûrânî, "niyet ile kişi niyet edilene yönelmektedir. Niyet edilip yerine getirilen iyi amellerle ma'rifet elde edileceğine göre, ma'rifete erişebilmenin yolu önce ârif olmaktan geçmektedir" der. İbrahim Kûrânî âyette geçen "*li ya'budun*" kelimesini "*beni bilsinler*" şeklinde yorumlayan müfessirlere tamamen katıldığını söylemekle beraber, ma'rifetin ancak feyz ve Allah'ın fazlı sayesinde elde edilebileceğine inanmaktadır. Buna benzer diğer bir ifade ile o, ma'rifetin bir ihtisas meselesi olduğu, aklın izah edemediği perde arkası şeylerin görülmesinin nübüvvet ve velâyet nurundan müstefid olmuş ma'rifetle anlaşılacağı üzerinde durmaktadır.

Ma'rifette vehbîliği prensip olarak kabul eden müellif, ma'rifetin temelinde Allah'ın tanınmayı istemesinin yattığını vurgulamakta ve meseleye ilâhî bir boyut eklemektedir. Bu arada Kûrânî, ilim-ma'rifet kavramlarını beraberce değerlendirilmeye tabi tutarak aralarındaki nüansa dikkat çekmektedir. Ona göre

ilmin zıddı cehl iken, ma'rifetin zıddı inkardır. İlim kesbî iken ma'rifet vehbîdir. Yine İbrahim Kûrânî'nin ilim-ma'rifet üstünlüğü hususunda en çok verdiği örnek Hz. Musa ile Hızır kıssasıdır.

### G-Keşf

Keşf lügatte, "açığa çıkarma", "perdenin açılması", "örtülü olanı açma", "sezme", "tahmin etme" gibi manalara gelmektedir. Tasavvuf terimi olarak ise keşf; "perdenin ötesindeki gaybî hususlara ve hakîki şeylere, bunları yaşayarak ve temâşa ederek vâkıf olmaktır." İbrahim Kûrânî, keşf sahiplerini hadisle olan irtibatlarına göre değerlendirmekte, aksi halde bu dereceye nail olamayacaklarını ifade etmektedir. "Keşf ehliyim" diyen kimselerin rüyada gördükleri hadisler için "bunlar keşfen sahih ve sabit" demelerine aldanılmaması gerektiğini söylemekte, o kimselerin keşfen sahih diyebilmek için uyanıkken de hadis ilmi ve usulüne vakıf olmalarını şart koşturmaktadır.

O, *'keşif bizi ne lehte ne aleyhte hiçbir şekilde bağlamaz'* diyenlere itiraz ederek aynen şer'in bağlayıcılığı gibi hatadan masum gördüğü keşfin de mü'minleri bağlayıcılığı üzerinde durmaktadır. Ancak keşfin Kitap ve sünnetin yanında icmâya da ters düşmemesi gerektiğini söylemektedir.

### H-Kerâmet ve İstikamet

Kerâmet lügatte, "ikram", "lütuf", "kerem", "şeref ve ihsan" anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf terimi olarak ise kerâmet, "Peygamberlik iddiasıyla ilgili olmaksızın birinde hârikulâde bir halin açığa çıkmasıdır." İbrahim Kûrânî de her mutasavvıf gibi kerâmetten önce istikametın önemine vurgu yapmaktadır. Ona göre kerâmet, bu lisanın örfünde ve geleneğinde her şey demek ve hârikulade haller meydana getirmek değıldir. Ancak buna mukabil "istikamet her şeyin başıdır" diyen Kûrânî, *"Harikulâde şeyler sakın seni şer'i şerîfe bakmaktan alıkoymasın, dengeyi iyi koru, kendini ancak Allah'ın ölçülerine edep ve sınıksız sarılmakla mükellef kıl."* dedikten sonra; "eğer kerâmet bu ölçülere uyuyorsa bu konuda Allah'a şükret, duâ et ve nefsinin de bu kerâmette pay sahibi kılma" demektedir. Bununla beraber müritlerini uyarmayı ihmal etmeyen Kûrânî, *"Eğer nefsinde haddi aşacak ve şeriatın zahirine ters düşecek bir şey hissedersen onu sakın kerâmet zannetme ve onu istikametten seni ayıran bir uyarıcı olarak gör. Eğer bir kerâmet insanı istikamete götürmüyorsa, bilesin ki o hile ve istidractan ibarettir."* ifadesini kullanmaktadır.

Kerâmeti hissi ve manevi diye ikiye ayıran Kûrânî, bununla beraber kerâmetin gizlenmesini arzu etmekte ve bununla ilgili "hayz-ı ricâl" tabiri kullan-

maktadır. Müellifimiz yine de bunlara inanmayanların olabileceğini itirafla müsâmahakar bir tavır sergilemekte, âyetten mülhem bir ifade ile “*Bizim amel-lerimiz bize, sizin ki size. Allah’ın selamı üzerinize olsun*” demektedir.

### İ-A’yân-ı Sâbite

Tamamen tasavvufî bir terim olan “a’yân-i sâbite”, eşya’nın Allah’ın ilmindeki suretleri anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle a’yân’ı sâbite, şeylerin Hazret-i ilmiyye’deki hakikatidir. Kûrânî’ de selefleri gibi a’yân-ı sâbitenin vücûd kokusu almadığı, hayali dahi olsa varlık suretinin bulunmadığı, buna karşılık ilm-i ilâhî’de sâbit suretlerinin olduğundan bahsetmektedir. Ona göre mümkün varlıkların hakikati buradadır.

Bu durumda, “âyan-ı sâbite bir yönüyle ma’dûm, ancak bu ma’dûmluk sırf yokluk (adem-i mahz) anlamında olmayıp, mütemeyyiz, yaratılma şekline dönüşmemiş, Allah’ın ilim ve rü’yeti ile de ilintili bir haldir” diyen İbrahim Kûrânî, a’yân-ı sâbite’deki eşyanın, gayr-i mec’ul olması hasebiyle “varlık” sûretinin bulunmadığına, ancak zatta resmedilmiş ve bu anlamda sâbit olması nedeniyle de mevcut olduğuna inanmaktadır.

İbrahim Kûrânî eşya ile a’yân-ı sâbite ilişkisinden hareketle âlemde var olan izâfî varlıkların sırf yoktan (adem-i mahz) değil, Allah’ın ilminde bi’l-kuvve sâbit ve mevcut olmasından bahisle karanlığa ışığın tesadüf etmesiyle açığa çıktığına inanmaktadır.

### J-Fakr

Fakr’ın kelime manası, “ihtiyaç duyulan şeyin yokluğu”, “bulunamaması”, “ihtiyaç ve noksanlık” demektir. Bu kavram tasavvuf tarihi içerisinde zamanla “Allah’tan başka herkesten ve her şeyden müstağni olmak ve yalnızca Allah’a muhtaç hale gelmek” şeklinde yorumlanmıştır. İbrahim Kûrânî’de fakrı diğer sûfîlerden farklı anlamadığını ikrar ederek onu “ahadiyette fenâ bulmak” şeklinde görmektedir. Müellif, yine Peygamberimizin fakrı “*fakr iki cihanda yüzün siyah olması*” şeklinde tarif ettiğini beyanla bir başka açıdan onu “dünya ve âhirette sırf yokluk üzere fâni olmak” şeklinde algulamaktadır. Yine Kûrânî, fakrı “za’ın ayınuda kendini helâk etmek” şeklinde tasavvur etmektedir.

### K-Tecellî

Tecellî lügatte, “âşikar olmak”, “açığa çıkmak”, “görünmek”, “zuhûr etmek” manalarına gelmektedir. O halde kelime itibariyle bu manalara gelen tecellî, tasavvuf literatüründe daha çok gaybten gelen ve kalpte zâhir olan nurlar de-

mektir. Görünmeyenin (guyûb) kalplerde görünür hale gelmesidir.

İbrahim Kûrânî tecelli anlayışını vahdet-i vücûd ekolünün tasvip ettiği (ontolojik ve epistemolojik) şekilde anlamaya çalışmaktadır. Bununla beraber eserlerinde daha çok o “üçüncü tecellî” diyebileceğimiz şuhûdî tecellî’ye atıfta bulunmaktadır. Bu duruma göre tecellî, Hakk’ın isim ve sıfatlarının sûretleriyle âlemde zâhir olmasıdır.

Kûrânî, Allah’ın bu şekilde tecellîsinin mazhar mahalli ve tecellîgâh olmaları hasebiyle de olsa mahlûkât ile bir benzerlik ve müştereklik taşıyacağını ileri sürenlere, bunun böyle olmadığını, “zira Allah’ın vücûd-u mahz (hakiki varlık), zâtî ile kâim, zâtî ile taayyün ettiğini, buna mukabil mahlûkatın ise vücûd-u müfâz (varlığı gayrıya bağlı), zat ve mahiyetinin ma’dûm olduğunu belirterek cevap vermektedir.

Ona göre, kişi zevke erdiğinde kendisinden meydana gelecek fiiller adeta Allah’ın fiillerinin birer gölgesi olmaktadır. İşte biz buna ‘fenâ-ı kalbî’ ye ermek diyoruz” açıklamasında bulunan Kûrânî, bunun bir başka ifade ile ‘tecellî-i ef’âl’ olduğunu söylemekte ve bu hale ulaşıldığında nefsin donuk ve hissiz kaldığından bahsetmektedir. Kûrânî bu merhaleden bir adım sonra kişinin “fenâ-i nefse” ulaşarak ‘tecellî-i sıfat’ dediğimiz hale intikal edeceğini, o zaman ârif olan bu kimsede ne ismin ne de resmin kalacağını belirtmektedir.

Kûrânî’nin tecellî ile açıkladığı bir diğer metot ise müteşâbih âyetler ile burada geçen sıfat ve bunların tevilleridir. Hatta Selefliğe hak vererek bu konuda İbn Teymiyye ve talebesinin yanlış anlaşıldığını söylemektedir: “İbn Teymiyye ve talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye’nin sözlerini hayra yorduk. Onları, bu sıfatlara yüklediği anlam bakımından Mücessime olarak suçlamak doğru değildir. Aslında tecellî’yi İbn Teymiyye’de kabul etmektedir. Ancak ne var ki ona göre bu tecellîde mümâsele yoktur.”

### L-Zikr-i Celî

Sözlükte, “anmak”, “hatırlamak”, “yâd etmek” gibi manalara gelen zikir, tasavvufta “Allah’ı hatırlama ve anma”, “O’nu unutmamak ve gaflet halinde olmamak” demektir. İbrahim Kûrânî de zikir konusundaki görüşlerini Kur’an-ı Kerîm’in: “Kendi kendine yalvararak ve ürpererek hafif bir sesle sabah akşam Rabbini an, gafillerden olma.” âyeti etrafında yoğunlaştırmaktadır. Kur’an’ın bazı yerlerinde geçen ve gizlilik ifade eden âyetler ile bu âyetin arasını telif etmeye çalışan müellifimiz prensip olarak hallerin değişmesi ile amellerin de değişeceğine inanmaktadır. O, âyetlerde umumluk- hususluk üzerinde durmakta, zikreden tek bir şahıs ise zikrin gizli, eğer bir cemaat halinde ise zikrin açıktan yapılma-

sının önemi ve fazileti üzerinde durmaktadır.

Müellif, açıktan zikir yapmanın aynı zamanda ihvâna tâlim olacağı inancındadır. Zikir konusundaki görüşlerini mensup olduğu Nakşebendîlik ile de uyumlaştırmaya gayret eden Kûrânî; *“Halvet ve kesrette, sefer ve hizada gece ve gündüzde zikir yapılır. Tüm azaların iştiraki gizli zikirle değil açıktan yapılan zikirle mümkündür. Arzu edilen halvet sahibinin kulağını başkasını duymaya kapatması, dilini başkasıyla konuşmaya hapsedmesi ve duygularını da mâsivâdan arındırmasıdır”* der.

Açıktan yapılan zikrin kişinin iç âleminin nurlanmasına sebebiyet veren “nefesi tutma” hadisesine imkan vermediği itirazına da değinen Şeyh Kûrânî, “için nurlanmasının bununla alakalı olduğuna inanmıyorum. Üstelik cehrî zikirle beraber “nefesi tutma”nın Şettâriye tarîkatında mevcut olduğunu biliyorum” diyerek böylece mensup olduğu bir diğer tarîkatına atıfta bulunmaktadır.

### M-Şatahât

Şatahât kelime olarak “hareket”, “kıpırdama” ve “köpürme” anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf literatüründe ise “üzerinde benlik ve dava kokusu olan söz” olarak tarif edilmektedir. Şatahatla ilgili bazı bilgiler veren İbrahim Kûrânî, kimi âlimlerin özellikle de sûfilerin “Ene” nin “Hüve” den hali olmadığı sözünün bir vâkıa olduğuna temas etmekte, “eğer bu sahv halinde söylenmişse caiz olmayıp üstelik tövbeyi gerektirir” demektedir. Kûrânî bu tür sözleri söylemeyi gereksiz bulmaktadır.

Şatahât ile ilgili görüşlerini daha sonra etkisini göstereceği Cavâ adasından gelen müritlerine açıklayan İbrahim Kûrânî, burada bu tür konuşmaların adeta moda olduğunu ve bunların da üzücü olaylara sebebiyet verdiğini anlatmaktadır. Bu sebeple müritlerini uyarmakta ve yanlış anlaşılmaya neden olacak sözlerden onları kaçınmaya davet etmektedir. Kûrânî, bu tür sözlerin mahiyetinden ziyade söyleniş biçim ve yerine itiraz etmekte, buna rağmen şatahat türü sözlerden hareketle bir Müslümanın kesinlikle tekfir edilemeyeceğini söyleyerek, bunların daima hayra yorumlanması ve hamledilmesini istemektedir.

### N-Hulûl-İttihâd-Tecsîm

Hulûl sözlükte, “bir şeyi çözmek”, “bir yere intikal etmek” ve “konup yerleşmek” anlamındadır. İbrahim Kûrânî, başta İbn Arabî olmak üzere bu disiplinin diğer mensuplarının hakîkatte iki ayrı varlığı kabul etmediklerini söyleyerek burada hulûl ve ittihattan bahsetmenin mümkün olamayacağını söylemektedir. Zira ona göre bunların olabilmesi için tabiatı gereği iki ayrı varlığın kabul

edilmesi gerekir.

Hulûl ile kullanılan bir diğer kavram ise "ittihâd" tır. İttihâd, birleşme ve bir olma anlamına gelmektedir. Tasavvuf terminolojisi ile ifade edecek olursak ittihâd, mahlûkun Hâlık ile birleşmesi ya da böyle bir birleşmeyi imkan dahilinde gören nazariyenin adıdır. İbrahim Kûrânî, bazı sözlerden hareketle ne İbn Arabî ne de onun takipçilerinin ittihâd, hulûl, vb. sözlerle suçlanmalarına razı değildir. Bu ithamları hali anlatmada kelimelerin yetersizliği ve anlayışların kifâyetsizliğine bağlayan müellif, "Kurb sahihtir, bunu hulûl ve ittihâd olarak değerlendirmek ise hatadır" der.

Böylece hem ittihadı hem de hululu reddeden müellif, "Hulûl, tecellîyi temyiz edemeyen akli kıt insanların sözü olabilir. Zuhûr ve tecellî hulûl demek değildir. Daha önce Cenab-ı Hak Hazreti Musa'ya ateş şeklinde zuhûr etmişti. Halbuki hepimiz biliyor ve inanıyoruz ki Allah zatı itibariyle zaman, mekan, cihet ve her türlü kayıtlıktan münezzehtir" der.

### O-Yakîn

Tasavvuf terminolojisinde yakîn, "kesin ve apaçık bilgi" manasına gelmektedir. Müellifimiz İbrahim Kûrânî yakîn kelimesinin geçtiği âyete müfessirlerin verdiği anlamı vererek "yakîn" den kastın "ölüm" olduğunu söyleyip, Peygamber (a.s)'ın da böyle hareket ettiğini belirtmektedir. O, âyeti yanlış yorumlayarak ibadetin kendilerinden sâkit ve mükellef olmaktan muaf olduğunu söyleyenleri mülhid olarak nitelendirmektedir. Ayrıca "bir de bunu tasavvufî kavram olan keşf ile irtibatlandırıp bu kanaate vardıklarını iddia ediyorlarsa o zaman bu daha da vahimdir" diyen İbrahim Kûrânî burada mantıkî bir delil ile, "ibadetlerin pek çoğu miraçla vuku bulmuştur. Mirac'tan daha büyük keşf olamaz." sözlerine yer vermekte ve ibadetin Peygamberler dahil hiç kimseden düşmediğine değinmektedir.

### P-Ricâlü'l-Gayb

Ricâlü'l-Gayb" kelime olarak "gayb erenler", "gayb adamlar" anlamına gelmektedir. Çoğul olarak kullanılan bu kelimenin müfredi (recul) ise adam, merd ve kişi demektir. Tasavvuf ıstılahındaki ricâlü'l-gayb kavramıyla, "ister erkek ister kadın olsun Hakkın dostluğunu kazanmış faal, hakşinas, adil ve faziletli şahsiyetler ve ruhen yücelmiş kâmil insanlar" kastedilmektedir. Bu konuya çok fazla temas etmeyen müellif, "Allah, dört resulünün cesedini bu dünyada diri olarak bıraktı" diyerek bunların İdris, İlyâs, İsâ ve Hızır olduğunu söylemektedir.



Kûrânî daha sonra “Kutb” kavramına geçmektedir. Ona göre, evtâd ve imamlar diye de isimlendirilen bu şahsiyetlerle Allah âlemi idare etmektedir. Kavramları birbirleriyle bağlantılı görerek birini diğerinin anlamıyla açıklamada herhangi bir sakınca görmeyen müellif, sayılan bu dört şahsiyetten Cenab-ı Hak’ın İsa ile imanı, İlyas ile velâyeti, İdris ile nübüvveti, Hızır ile risâleti dolayısıyla dördüyle birlikte hanîf dinini muhafaza ettiğine inanmaktadır.

### R-Ruh

Ruh, sözlükte “can”, “nefs” ve “Cebrail” anlamlarına gelmektedir. Tasavvuf lügatında ise ruh, “mücerred insan latifesi olup, hayat, his ve hareketi temin etmektedir.” İbrahim Kûrânî bu tariflerden birincisini kabul ederek ruhun cism-i latîf olduğunu söylemekte, vasıflarının ise nurânî, ulvî, diri ve hareketli olduğuna inanmaktadır. Ruh uzuvların cevherine nüfuz etmekte, böylece o bedende adeta gülden suyun sirâyeti, kömürden ateşin ve zeytinden yağın çıkması gibi bir fonksiyon icra etmektedir.

Kûrânî beden-ruh ilişkisine çok önem vermekte, uzuvların düzgün olduğu müddetçe ruhun latif bir cisim olarak kalmaya devam edeceğini ve neticenin de hep olumlu seyredeceğini ifade etmektedir. Ruha pis şeyler karıştığında ise, uzuvlar bozulacak dolayısıyla iyi şeyleri kabul etmekten hoşlanan ruh bu sefer bedeni terk edip ruhlar âlemine dönecektir.

Kûrânî bu açıklamaları yaptıktan sonra bu hususta başkaları tarafından ileri sürülen yorumların hepsinin batıl ve hatalı olduğuna dikkat çekmektedir. Ruh, nefis, beden üçgeni içinde görüşlerini detaylandırmaya çalışan Kûrânî daha sonra bu konuda şunları söyler:

“Allah insana beden ve nefis yüklemiştir. Dünya ahkâmını ise beden ve ruhlara tabi kılmıştır. İnsanın zâhiri hareket ve uzuvlarından sadır olan şeylere istinaden şer’i hükümler terettüp etmektedir. Eğer nefisler aykırı hareketlerde bulunursa bu kez ruhlara ‘ahkâm-ı berzâh’ denilen şeyler terettüp edecektir.”

### S-Mürîd-Mürşîd

Tasavvufun, “Hak ile halk irtibâtındaki keyfiyeti ayarlayan bir ilim” olduğunu belirten İbrahim Kûrânî, eserlerinde İbn Ömer’den rivâyeti olunan “*Kavmi içinde şeyh ümmeti içindeki Peygamber gibidir*” hadisini çok zikretmektedir. Kûrânî, herkesi bir tarîkate girmeye ve bir şeyhe bağlanmaya davet etmektedir. Buna göre; hakîkate ulaşmak için bir mürşide bağlanmanın şart olduğunu ileri süren Kûrânî, kendisinin de zâhirî ilimleri ikmal ettiği halde boşlukta bulunduğunu beyanla huzuru aramak için yollara koyulduğunu söylemiştir. Şeyhinden izinsiz hayatında bir adım dahi atmadığını söyleyen müellif, bununla itaat kavra-

mının önemine vurgu yaparak şunları söylemektedir: *“eğer mürid şeyhinden her yönüyle razı olursa onu dinleme ve ona itaat etmede de sabit kadem olur. Zaten terbiye de ancak böyle tamamlanır.”*

İbrahim Kûrânî, bâtin ilminin konusunun kalb olduğunu beyan ederek, kalbin öncelikle mühlikât (tehlikeli şeyler)den tahliye edilmesini, daha sonra da münciyât (iyi huylar)ile süslenmesini talep etmektedir. Daha sonra mürid’e gereken şey; *“Allah’ın ilminde eşyanın hakikatini öğrenmektir”* diyen müellif, ama nasıl? diye sormakta ve yine kendisi bu soruya şu cevabı vermektedir: *“Selefin akidesi doğrultusunda asla teşbih, tecsim ve te’vile gitmeden eşyanın hakikatini öğrenmektir. Aklın daima baş tâcı yapıldığı bir anlayış noksanlıktır. Ma’rifet yoluyla hareket edersek şer’î şerîfin getirdiği bilgileri tenzih ile teşbih arası bir metodla halletmemiz mümkündür.”* Daha sonra İbrahim Kûrânî şöyle der: *“Bilin ki ‘tahalluk olmadan tahakkuk olmaz’. Bunun alâmeti ise vâsılın nefse hoş gelecek şeylerden kurtularak, şerîatla edleşip o emirlere uymasıyla mümkündür. Bunu yapabilmek de pek tabii ilim sahibi olmayı gerektirir. İlim ve edep bir arada bulunursa hakikat ile senin aranda bir perde kalmayacaktır.”*

#### 4-Summary

İbrahim Kûrânî (d.1101/1690) is a sufi who lived in the 17th century during the times of Ottoman Empire. In year 1025/1615, he was born in Kûrân region which is located in North Iraq. He died in Medîne in 1690.

While his first part of the education is done among his family and surroundings, he visited several cities to complete his education, namely in order Bagdat, Damascus, Egypt and Arabia, where he was taught by the best scholars of his time. Most and efficient part of his life was spent in Medîne where his works, all in arabic, totaling almost 80 was written. In Medîne he both received education and through Sheik Safiyuddin el-Kusasi, studied sufism. He became an authority in Zeyni, Settari and mainly Naksibendi religious orders.

İbrahim Kûrânî, with his high knowledge, taught many students from several nationalities. Though he was a Kurd, he was fluent in Arabic, Persian and Turkish, however all of his works was in Arabic. İbrahim Kûrânî’s knowledge is not limited to sufism. He also taught himself and also published works on Hadis, theology, philosophy and logic.

In the second main section, the meaning that İbrahim Kûrânî gave to sufism is explained. Rather than presenting an original point of view, he worked towards obtaining a better understanding of the “Vahdet-i vücûd” idea of İbn Arabî, whom İbrahim Kûrânî followed. He fought especially against the wrong interpretation of the said idea contrary to Hadis and Kuran in Indonesia islands.

Among the mentioned, Kûrânî has other attributes. For example, he was a supporter of both İbn Arabî and İbn Teymiyye who are completely on the contrary. He shaped his past on İbn Arabî’s views but he sent his students to İbn Teymiyye, who is a selefi.

Though Kûrânî was respected by many, he was also fiercely criticized due to some of his ideas. Especially scholars in Morocco, due to his belief in garanik incident, faith of pharaoh, effectiveness of man in his actions, accused him of deviating from the Ehli Sünnet belief.

His son Ebu Tahir, an expert on hadis like his father, contributed to the upbringing of Sheikh Veliyyullah Dihlevî who was a reformist and reconciliator for India. Western scholars praise İbrahim Kûrânî for his contributions to the said scholars.